

SANAT VE İDEOLOJİ

Tansel Türkdoğan

Estetiğin İdeolojisi kitabında Terry Eagleton sanatı tanımlarken , sanatın kendi oluşumuna izin veren toplumsal şartlardan bağımsız olmadığını ama o şartlara belli bir mesafede durması gerektiğini söyler. Eagleton'a göre bir sanat eseri ancak karşı durduğu, eleştirdiği değerlere, olgulara karşı varlığını vurgulayabiliyorsa sanat eseridir.

Modernizm'e göre sanat , dünyada takas edilemeyen değerler olduğunu ispat etmek için var olmalıdır. Kurtuluş fikrine, daha iyi bir toplum tasavvuruna, iyiye doğru değişme inancına sahip olmayan, belli bir ütopyası , değişimi ve onu hayal etme becerisi olmayan sanat eseri ancak bir yeniden 'üretimdir', yüce değildir.

Sanatın salt estetik haz mı yoksa toplumsal fayda sağlayan bir araç mı olduğu sorusu Platon'dan bu yana tartışılan bir durumdur. Tartışmaya esas teşkil eden haz verme durumu postmodern alanda net bir şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bugünkü pratiklerde sanat haz veren bir pratik olamaz mı, tabi ki olabilir ama bu durum tüm pratiklere referans vermez.

Sosyalist yazarların sanatlarını bu ideoloji ekseninde yapılandırmaya başlamaları ile birlikte sanat ve ideoloji tartışmaları yeniden ve daha şiddetli bir biçimde alevlenir. Sanatın ideoloji ve toplum arasında nasıl bir konumda yer aldığı veya alması gerektiği üzerine pek çok görüş olmakla birlikte her devirde sanatçılar, sanatlarını bir partinin, rejimin hizmetine sunmakla eleştirildiler .

Sanatçıyı fildişi kulelerde saklayan ve kendine özgü bir özerklik ve özel bir alan yaratan , sanatı da bu argüman ile yaşamdan koparan modernizmin ardından bugün sanatın estetik boyutu şüphesiz modernizmin sanat ile 'güzel'i yapıştıran formatından çok farklıdır. Güncel estetik formasyon , modernist estetiğin dışında kendi estetik formatını (ilişkisel estetik) ortaya koyar.

Aslında iletişim kurduğumuz her şey sanatın hammaddesidir. Sanat ürünü diye ortaya konulan estetik , bütünlüğün yanında, ideolojik bütünlüğü de önem taşır. Çünkü sanat yaşanmış olanın yani yaşamın ifadesidir. Sanatsal düşüncede imgenin hem genelleştirici,hem de değerlendirici bir işlev görmesi, bir sanat yapıtının kendine özgü düşüncesinden, yapısından kaynaklanır.

Modernist düşünceye göre düşünceler, sanata temel bir ivme kazandırır. Gerçek, iyi ve güzel olana erişilmesi açısından, insan toplumu içinde yer alan toplumsal bireyin evrensel olarak gelişmesinin, insan kişiliğinin yetkinleşmesinin, insan yaşamında taşıdığı anlam, düşüncelerde ortaya çıkar.

Büyük anlatılar(grand narratives) , Faşizm veya Sosyalizm , sanatı ideolojiyle özleştiren tüm kavrayışların dayandığı görüş açısı, sanatın tüketilmesinden kaynaklanan yarara ya da etkiye bağlıdır. Sanatı doğru-yanlış ideolojinin yansıtılması-yaratılması için bir araç olarak kavramak, sanatın ideoloji pratiğiyle

özleştirilmesine ve kendi varlık koşullarının hiçe sayılmasına yol açar. Problemlidir. Bu sanatın toplumsal işlevini bilinçlendirme olarak görmeyi ve sorunu içerik konusuna indirgemeyi beraberinde getirir.

Sanat pratiği, içeriğin doğruluğu ve niteliğiyle eşanlı sayılır. Açıklanması gereken sanat gerçekliği iken, bu etkinliğin iletlediği mesaj ya da dünya görüşü, bu etkinliğin açıklanmasının yerini alır. Kısaca sanatın amaçlanan işlevinin açıklanması, sanat denen gerçekliğin açıklanması sayılır. İdeoloji sanata ivme kazandırır görünse de aslında sanatın niteliğini sönümlendiren bir süreci tetikler.

Tarih biliminin metodolojik bakış açısı ise, ürünleri tüketilirken ortaya çıkardıkları yarar açısından değil, üretilirken ortaya çıkardıkları ilişki biçimleri açısından incelemeye dayanır. Yani sonuçlarından çok süreçleri üzerinden okur. Sanatın çağlar boyunca toplumsal dinamiklerle ilişkisi bu metodoloji ile doğru okunabilir mi acaba? Sanat tarihi disiplini de bu hatalara düştüğü için bugün “yeni bir sanat tarihinin yazımı” tartışılıyor. Bir sanat yapıtının düşünce kapsamındaki özgüllüğü genelleşmiş sanatsal gerçeklik bilgisi ile sanatçının düşünsel tasarımı ve ideolojik konumu arasında var olan ayrılmaz birliğe dayanır. Sanattan ideoloji yoksunu olmasını beklemek çocukça bir düş olabilir ancak. “İdeolojisiz gibi görünen sanatlar da aslında, kurulu düzenden hoşnutluğun bir ifadesidir ve bu anlamda ideolojiktir.” Tarafsızlık da bir anlamda bir onay olduğuna göre aslında susmak da politik bir duruma işaret eder ve ideolojiktir.

Bugün sanatsal imge, insanın doğayla, toplumla ve kendisiyle ilişkisinin somut, özel, tikel, görünüşlerinin doluluğu içinde estetik olanın zihinsel biçimi olduğuna göre; sanat, kurulu düzenlere yerleşmiş, düşünmeyen ve düşünmemeyi öneren insanların değil, yarını arayan insanların elinde biçimlenmektedir.

Egemen ideolojinin düşünceyi suç sayan hukuk anlayışı, “yalnızca ve yalnızca benim gibi düşüneceksiniz”in en açık ifadesidir. Oysa insanın nesnel gerçeklikten, var olan hayattan kopması ve düşünmeden var olamayacağı bir gerçektir. İdeoloji bu gerçeğin dile getirilmiş şekildir ve hayata geçmeye, var olanı değiştirmeye yönelmiş ortak bir paydadır.

Sanatçı sanatsal faaliyeti bir yandan üretirken, bir yandan da onu hayata geçirir. “Elbette salt sanatsal pratikler yoluyla politik hedeflere varılamaz, fakat sanat pratiklerinin açık ya da örtülü desteğiyle, söz konusu hedeflere daha kolay ulaşılabilir. Çünkü sanatın insanlar üzerindeki eğitici etkisi derin ve süreklidir.” Zaten sanat sözcüğünün temelinde “yapma”, “yaratma”, “düzenleme”, “kurma” fiilleri yatmaktadır. Sanatçı olan biteni, olmuş ve olacak olana göre kavramaya çalışır. İdeolojisi olmayan bir sanatçı insanı neye göre düşünecek ve neyi, neye göre yansıtabacaktır.

İdeoloji yaşamda olmanın bilincidir, sanat da bu bilincin en doğru, en içsel biçimde dile getirildiği yerdir. “Formal Sanat Tarihi” gösteriyor ki, insanlığın kültür hazinelerini oluşturan eserler yaşamla sınıksız ilişkisi olan eserlerdir. Hayat ve sanat bir bütündür. Sanatçı da yaşadığı toplumsal sürecin bir parçasıdır. Toplumun yaşadığı ekonomik, siyasal vb. gerçeği, bir birey olarak her insan gibi (hem de her insandan çok farklı) yaşayandır. Bu yaşananı yeniden üreten olarak sanatçı egemen ideolojiyle hayatın

her alanında mücadele halindedir. Toplumuna, insanlığına yabancılaşmamış bir sanatçı, zaten ürün vermekle başlı başına bir tavır ortaya koyar. Bu tavır, istese de istemese de ideolojiktir.

Tarihte sanat, toplumların çeşitli gereksinimlerini karşılayan bir rol üstlenmiştir. İdeolojilerle birlikte de aynı benzerlik mevcuttur. Bu nedenle, sanatın ve sanatçının işlevi tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde tanımlanmıştır.

20.yüzyılda geçerlilik kazanan 'ulus' kavramı paralelinde ideolojik bir sanat ortamı yaratmak isteyen Adolf Hitler, sanatı bu bağlamda "destekleyici" bir politika ortaya koymuştur. Özellikle Nasyonel-Sosyalizmin propaganda Bakanı Goebbels'in girişimiyle Hitler, resmi ideolojiye uygun sergiler açmıştır. Olan aslında sanata destekten ziyade ideolojiye göre bir düşüncenin desteklenmesidir. Hitlerin ötelediği sanat kendisine önce komşu ülkelerde daha sonra Amerika kıtasında yeni bir alan bulmak zorunda kalmıştır.

İdeolojilerin ehilleştirmeye çalıştığı veya daha hafif bir ifade ile , sanatı propoganda için kullanan(ki bu durum anlaşılabilir) ideolojilere pek çok örnek bulmak olasıdır. Bu ideolojiler açısından pragmatik bir durumdur aslında.

Bugün büyük anlatıların sonrasında sanat , özerk (otonom), dış dünyadan bağımsız, onu pek de dert etmeyen bir hale gelmiş gibi görünse de başka bir kuşatılmışlığın yanıbaşındadır. Burada "otonom" ile kasıt, toplumsal fonksiyonunu yitirme ve sadece kendini niteler durumda olmaktır. Sanat'a sözümlü ona modernizmin özerkliğinden farklı yeni bir özerklik statüsünü bugün veren şey kapitalizmdir . Ancak bu otonomi(!) sağlanırsa sanat gerçekten sanat olabilir.

Sanatın bugünkü otonom yapısını, bağımsızlığını ona kazandıran "şey" para ve serbest piyasa ekonomisi ise burada bir sıkıntı var demektir. Sanat bugün otonom dahi olsa aslında göbeğinden piyasaya bağlı olduğundan bir tür üretim biçimi haline gelmiştir. "Yaratı" olmaktan çıkıp "üretim" olmuştur. Dolayısıyla bugün artık yaratıcı sanatçı yerine "çok üretken sanatçılar" vardır. Ürünlerini de mahalle pazarlarında "sergi" açan pazarcı gibi aynı sıklıkla görmeye başladığımız "galerilerde" satmaktadırlar. Sanatçı artık hayal etmeden üretim yapmaktadır. Ya da alıcı kitlesinin üst gelirli olmasını hayal etmektedir. Parası olanın ilgisini çekecek ne kadar çok şey "üretirse" o kadar iyidir. Sanat metalaşmıştır, alım/satım ve takas değeri kapitalist sisteminin bir parçasıdır. Sanat dünyada değiş tokuş yapılamayacak büyük değerler olduğunu unutturmamak için vardı hani?

Sanat eseri 'meta' olduğunda geleneksel sosyal fonksiyonlarını büyük ölçüde yitirmiş demektir. Yani artık dini, kültürel, politik, etik ve bilimsel alanlarla organik bağı yok demektir. Bunları iyileştirmeyi, değiştirmeyi hedefleyen eleştirel görüşü yok demektir. Bunlarla olan suni birlikteliği sadece kendini daha çok satma istemi, pazarlama endişeleri yüzünden vardır. Sanatın bugün kendini attığı alan pazar ekonomisinin ona verdiği özgür alandır. Sanat artık belli bir takipçi kitlesi için değil ondan haz almak isteyen, onu beğenebilecek ve cebinde parası olan herkes için vardır. Sanat artık geneleve düşmüş bir kadın estetiğine ve güzelliğine sahiptir. Alınır, satılır. Herkesçe, kolayca. Artık üretim piyasasının alanındadır.

Bugün ahlak, bireysel yaşam tarzına ve keyfiyete, bilgi insan aklına keyif veren her tür şeye, siyaset ise kişiye ayrıcalık sağlayan her tür simülasyona indirgenmiştir. Bilim ahlaktan, ahlak siyasetten, siyaset bilimsellik ve bilimden uzaktır. Oysa bu kavramlar birbirini beslemedikçe insanlık ileriye vektörel bir doğru değişim yaşayamaz. Bu ayrışma sonucu bugün sanat pratikleri etik ve politik olandan hiçbiri “doğru” , “iyi” , “yüce” olanı aramamaktadır. İşin tuhafı, sanat bugün bilgi, ahlak ve siyasetten bağımsız olarak varsa , en başa dönmüş demektir. İnsanlık tarihinin ilk günlerine...

KAYNAKÇA

Eagleton , Terry. (2010). Estetiğin İdeolojisi, Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Bakçay E., Özden B.(2012) Çağdaş Sanattan Radikal Siyasete Estetik Politik Eylem, Toplum ve Bilim Dergisi, Online

Clark , Toby (2011) Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge Ayrıntı Yayınları.

Türkdoğan , Tansel (2014). Sanat Kültür Politika , Nobel Akademik Yayıncılık .